

การพัฒนากระบวนการสื่อสารของศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ
แบบมีส่วนร่วมของชุมชน

THE COMMUNICATION SYSTEM DEVELOPMENT
OF BIO AGRICULTURE LEARNING CENTER
BY COMMUNITY PARTICIPATION

สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์^{1*} และ ปาจารย์ ปุรินทรวรกุล²

Suchada Pongkittiwiboon^{1*} & Pajaree Pulintawaragoon²

ภาควิชาวิทยาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี ประเทศไทย^{1*,2}

Division of Communication Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Burapha University, Chonburi, Thailand^{1*,2}

suchadap@buu.ac.th^{1*}

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) การเสริมสร้างและพัฒนาเกษตรกรในชุมชนให้เป็นนักสื่อสาร (2) การพัฒนาสื่อและกิจกรรม รวมทั้งการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ให้เป็นพื้นที่สื่อสาร (3) การประกอบสร้างและสื่อสารความหมายที่หลากหลายให้แก่เกษตรชีวภาพและศูนย์เรียนรู้ผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า (ก) กลยุทธ์ในการพัฒนาทักษะการสื่อสารของเกษตรกร ได้แก่ การศึกษาดูงาน ภาพสะท้อนการกระจายอำนาจและการสื่อสารแบบหลายระดับ (ข) การพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้โดยเพิ่มการสื่อสารในรูปแบบลายลักษณ์ การให้ความสำคัญกับสื่อสาริต และการใช้แนวคิดสัมพันธทวิในกระบวนการออกแบบและผลิตสื่อ (ค) การสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่โดยสร้างจากเยาวชนในชุมชนและการมองเยาวชนในฐานะสื่อบุคคล (ง) แนวทางการประกอบสร้างและสื่อสารความหมายที่หลากหลายของศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพโดยการรวมความหมายที่หลากหลายไว้ที่ศูนย์เรียนรู้และมีการเลือกสรรความหมายที่จะสื่อสารให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้ ศูนย์เรียนรู้ยังได้ถูกประกอบสร้างและสื่อสารความหมายในฐานะพื้นที่สาธารณะในชุมชนหรือพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม เพราะศูนย์เรียนรู้มีบทบาทตามความหมายโดยตรง คือ การส่งมอบความรู้และบทบาทตามความหมายโดยอ้อม คือ การส่งมอบประสบการณ์ อารมณ์ และความรู้สึกรวมถึงการเป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ ตัวตนและจุดยืนในการทำเกษตรชีวภาพ แสดงอัตลักษณ์และอำนาจของชุมชน

คำสำคัญ: การสื่อสาร ศูนย์เรียนรู้ เกษตรชีวภาพ

ABSTRACT

The research aimed to; (1) encourage and develop agriculturists in the community to become local communicators; (2) develop media and activities as well as develop the learning center as a communication space; (3) construct and communicate different messages to Bio agriculture and the learning center through participatory action research with research activities and lesson learned to visualize. The study revealed that (a) the strategies used to develop the agriculturists' communication skills included study tours, reflection strategy, decentralization strategy, and multi-level competency strategy. (b) The development of media and activities was conducted by increasing written communication, focusing on demonstration, and designing and producing media in line with intertextuality concept. (c) The creation of new agriculturists was conducted by selecting ones from the community. The juveniles or the new generation of these agriculturists were viewed as personal media. (d) The construction and communication of different messages to the learning center was conducted by unifying all these different messages at the learning center and selecting the messages that fit the target groups. Also, the Bio agriculture learning center was constructed and interpreted as a public space or social-spatial space because the center's direct role was to pass on knowledge, while the indirect role was to transfer experiences, emotions, and feelings. Moreover, it acted as a space to express identity and perspective of Bio agriculture. At the same time, it declared the community's identity and power.

Keywords: Communication, Learning Center, Bio Agriculture

บทนำ

การทำเกษตรชีวภาพเป็นการทำการเกษตรทางเลือกที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศการเกษตร ดังนั้น การทำเกษตรชีวภาพจึงปฏิเสธการใช้สารเคมี นอกจากนี้ เกษตรชีวภาพยังให้ความสำคัญกับเกษตรกรผู้ผลิตและชุมชนท้องถิ่นเป็นการทำการเกษตรที่หมุนกลับไปหาองค์ความรู้เดิมของชุมชน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรชีวภาพพบว่าแม้การทำการเกษตรชีวภาพจะเป็นสิ่งที่ดีแต่การขยายผลไปสู่เกษตรกรรายอื่นยังมีข้อจำกัด เนื่องจากเกษตรกรยังขาดความมั่นใจ ดังนั้น การมีศูนย์เรียนรู้ที่ถ่ายทอดข้อมูลและนำเสนอตัวอย่างเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรชีวภาพ

จะเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรรายอื่น ๆ

ศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ ตำบลตะพง อำเภอมะนัง จังหวัดระยอง เป็นศูนย์เรียนรู้ที่ต่อยอดมาจากงานวิจัย “การศึกษารวบรวมภูมิปัญญาการทำสวนผลไม้แบบชีวภาพอย่างยั่งยืน ตำบลตะพง อำเภอมะนัง จังหวัดระยอง” ของนายมานัด โพธิ์แก้วและคณะ โดยเกษตรกรกลุ่มนี้ได้ศึกษาวิจัยเพื่อรวบรวมภูมิปัญญาการทำเกษตรชีวภาพและนำมาพัฒนาในการทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำสวนผลไม้จนประสบความสำเร็จสามารถลดต้นทุนการผลิตและมีผลดีทั้งต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจากการลดการใช้สารเคมี (Phokaew et al., 2006) จากจุดเริ่มต้นดังกล่าวทำให้กลุ่มเกษตรกรมีความมั่นใจ

และต้องการที่จะขยายแนวคิดและขยายเครือข่าย
เกษตรกรที่ทำเกษตรแบบชีวภาพจึงร่วมกันก่อตั้ง
ศูนย์เรียนรู้ขึ้น

ปัจจุบันศูนย์เรียนรู้ดังกล่าวมีโครงสร้าง
ประกอบด้วย เจ้าของสวนที่เป็นที่ตั้งของศูนย์ คือ
นางบุญขึ้น โพธิ์แก้ว ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในฐานะผู้นำ
หรือเจ้าของ ภายใต้การสนับสนุนของครอบครัว และ
มีเกษตรกรอีก 4 ท่านที่เป็นแกนนำหลักซึ่งมีบทบาท
เป็นวิทยากรร่วมประจำศูนย์ด้วย ส่วนเกษตรกร
ท่านอื่นมีบทบาทสนับสนุนการดำเนินของศูนย์เรียนรู้
เช่น ทำโฮมสเตย์ ทำขนมหรือการเกษตร ฯลฯ โดยเข้ามา
มีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์ในบางครั้งส่วนใหญ่
การบริหารจัดการและอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับการ
ดำเนินงานของศูนย์จะขึ้นอยู่กับนางบุญขึ้นเป็นหลัก
ซึ่งเป็นการบริหารจัดการและเป็นการผูกขาดอำนาจ
เป็นการทำงานแบบรวมศูนย์ (centralization) ทำให้
ระดับการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชนค่อนข้างน้อย
จึงส่งผลกระทบต่อรับรู้ในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะ
ของชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการรับรู้ถึงบทบาทของ
ศูนย์เรียนรู้ที่มีต่อชุมชน

ถึงแม้ศูนย์เรียนรู้จะมีผู้สนใจมาเยี่ยมชมบ้าง
แต่หากมองศูนย์เรียนรู้เป็นพื้นที่สื่อสารพื้นที่หนึ่ง
ที่จะส่งมอบความรู้ด้านการเกษตรชีวภาพ การดำเนินงาน
ของศูนย์จะประสบความสำเร็จย่อมต้องมีระบบการ
สื่อสารที่ดี ทั้งด้านผู้ส่งสารที่เป็นวิทยากร ข้อมูลที่
ต้องการนำเสนอ รวมทั้งสื่อต่าง ๆ แต่จากการลงสนาม
วิจัย ผู้วิจัยพบว่าในแง่ของผู้ส่งสารที่เป็นเกษตรกร
แม้ว่าจะมีความรู้และทำเกษตรแบบชีวภาพประสบ
ความสำเร็จแต่ยังขาดทักษะการสื่อสารโดยเฉพาะ
ทักษะการนำเสนอที่จะจูงใจและสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่
เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่มาศึกษาดูงาน นั้นหมายความว่า
คนในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรชีวภาพ
แต่ยังเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัว (tacit knowledge)
การจะทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน เพื่อให้เกิด
explicit knowledge จะต้องมีการสื่อสาร

(communication skill) หลายประการ ในขณะที่ยังสื่อต่าง ๆ
ที่อยู่ในศูนย์ที่จะให้ข้อมูลประกอบการบรรยายนั้น
ล้าสมัย เก่า และไม่จูงใจเกษตรกรที่จะมาเรียนรู้การทำ
การเกษตรแบบชีวภาพ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงออกแบบโครงการวิจัยเป็นการ
วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อมุ่งพัฒนาระบบ
การสื่อสารของศูนย์เรียนรู้ฯ ให้เป็นพื้นที่สื่อสารด้าน
เกษตรชีวภาพที่มีประสิทธิภาพและสามารถสร้าง
เครือข่ายเกษตรกรชีวภาพได้อย่างเข้มแข็งโดยให้ความสำคัญ
กับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ
วิจัยเพื่อต้องการให้ศูนย์เรียนรู้เป็นพื้นที่สื่อสารของ
ชุมชนอย่างแท้จริงและด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม
ดังกล่าวจะเป็นการช่วยเสริมพลังความเข้มแข็งมิติ
ต่าง ๆ ให้แก่เกษตรกรในชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาเกษตรกร
ในชุมชนให้เป็นนักสื่อสารท้องถิ่นที่สามารถนำเสนอ
เรื่องการทำสวนผลไม้แบบชีวภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. เพื่อพัฒนาสื่อและกิจกรรมรวมทั้งพัฒนา
ศูนย์เรียนรู้เกษตรแบบชีวภาพให้เป็นพื้นที่สื่อสารที่มี
ประสิทธิภาพและ
3. เพื่อประกอบสร้างและสื่อสารความหมาย
ที่หลากหลายให้กับการทำเกษตรแบบชีวภาพและศูนย์
เรียนรู้ชุมชน

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยใช้แนวคิดต่อไปนี้เป็นแนวทางหลัก
ในการดำเนินการวิจัย

1. แหล่งเรียนรู้และศูนย์เรียนรู้ ซึ่งหมายถึง
สถานที่หรือแหล่งที่สมาชิกในชุมชนใช้เพื่อการเรียนรู้
ประเด็นต่าง ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน
โดยศูนย์เรียนรู้ที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่
ชุมชนได้ ต้องมีลักษณะ เช่น สอดคล้องกับแนวทางการ
พัฒนาของชุมชน ส่งเสริมความสามารถด้านการบริหาร
และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีการดำเนินการ

ที่ไม่ยุ่งยาก ฯลฯ (Intaratat et al, 2004)

2. เกษตรชีวภาพ มาจากแนวคิดพื้นฐาน คือ การทำเกษตรแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศการเกษตร เกษตรชีวภาพจึงปฏิเสธการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี นอกจากนี้เกษตรชีวภาพยังให้ความสำคัญกับเกษตรกรผู้ผลิตและชุมชนท้องถิ่น มุ่งหวังในการสร้างความมั่นคงในการทำการเกษตร ตลอดจนอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชน (Namuang, 2010)

3. การสื่อสาร ที่พิจารณาจากองค์ประกอบการสื่อสารที่ประกอบด้วยผู้ส่งสาร/สาร/ สื่อ พื้นที่ กิจกรรม เวลา และผู้รับสารรวมถึงแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่มุ่งการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในหลากหลายรูปแบบ

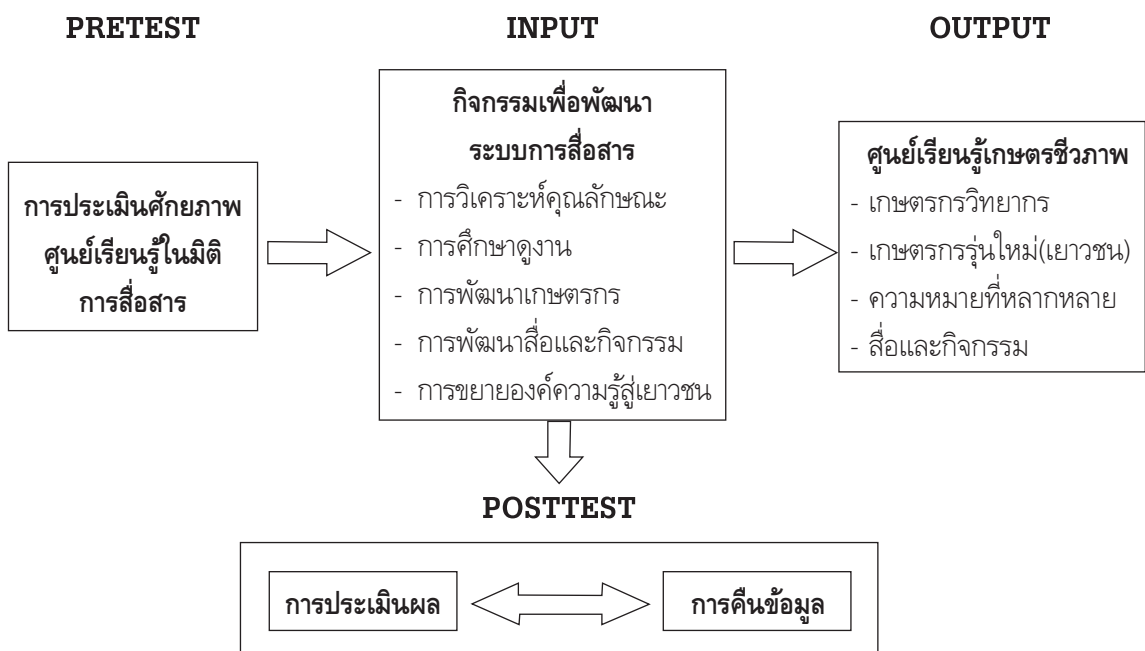
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หัวใจของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมคือการจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะฉะนั้นการจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมจะเป็นส่วนหนึ่ง

ของกระบวนการที่ต้องทำควบคู่กันไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้นาบุคลากรและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนามากที่สุด โดยนักวิจัยภายนอกชุมชนทำหน้าที่ช่วยอบรมความรู้และทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชน ระดมในการระดมความคิดเห็นและการตัดสินใจของชุมชน และส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการ โดยการช่วยประสานงาน การให้ความรู้ทางวิชาการและเทคนิคต่าง ๆ เป็นต้น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้กำหนด (ก) ขอบเขตการศึกษา ด้านพื้นที่ คือ ศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพที่ตั้งอยู่ที่บ้านนายมนาด โพธิ์แก้ว ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง (ข) ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพในมิติของการสื่อสารและ (ค) ขอบเขตด้านระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมในโครงการวิจัย คือ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2559 – มีนาคม 2560

กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยให้ชุมชนเกษตรกรตำบลตะพง อ.เมือง จ.ระยอง เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการวิจัย (Participatory Action Research หรือ PAR) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูล คือ การวิเคราะห์เอกสาร การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบทางการและไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชุมเพื่อระดมสมอง การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาระบบการสื่อสารของศูนย์เรียนรู้ และการจัดเวทีเพื่อคืนข้อมูล มีระยะเวลาการศึกษาตั้งแต่วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2559 – 31 มีนาคม 2560

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยขอสรุปกิจกรรมในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากการออกแบบกิจกรรมการวิจัยเป็นส่วนสำคัญที่จะสามารถบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาระบบการสื่อสารของศูนย์เรียนรู้ ดังนี้

1. การเสริมสร้างและพัฒนาเกษตรกรในชุมชนให้เป็นนักสื่อสารท้องถิ่น

กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาจะเริ่มจากการประเมินทักษะด้านการสื่อสารของเกษตรกรในศูนย์เรียนรู้ก่อนจะพัฒนาทักษะการสื่อสาร (pretest) โดยเก็บข้อมูลด้วยการบันทึกวิดีโอการทำหน้าที่เป็นวิทยากรในศูนย์เรียนรู้ทั้งหมด 3 ครั้ง จากการประเมินทักษะดังกล่าว นำไปสู่การออกแบบกิจกรรมหลัก ๆ 2 กิจกรรมได้แก่ (1.1) การศึกษาดูงาน และ (1.2) การอบรมรายละเอียดดังนี้

1.1 การเติมความรู้ด้านการสื่อสารให้แก่ทีมเกษตรกรในชุมชน: การศึกษาดูงาน

ถึงแม้ว่ากลุ่มเกษตรกรที่นำทีมโดยนางบุญชื่นจะมีความรู้และประสบการณ์เรื่องการทำเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ แต่จากการที่กลุ่มเกษตรกร

ร่วมกันวิเคราะห์ต้นทุนที่กลุ่มตนเองมีและวิเคราะห์ในสิ่งที่ตนเองยังต้องการการเติมเต็มในการพัฒนาไปสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ สิ่งทีเกษตรกรขาด คือ ทักษะการสื่อสารจึงนำไปสู่การจัดกิจกรรมการศึกษาดูงาน ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติ ณ. อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดี (best practice) ของการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ

จากการมาศึกษาดูงานที่ศูนย์เรียนรู้กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง เป็นการขยายมุมมอง ขยายองค์ความรู้ด้านการสื่อสารทำให้ทีมเกษตรกรที่เป็นแกนนำเข้าใจเรื่องการพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ฯ และมีความเข้าใจเรื่องการนำทุนความรู้ที่ตนมีอยู่มาพัฒนาต่อยอดกลายเป็นทุนสังคมและทุนเศรษฐกิจต่อไปภายในระยะเวลาอันสั้น

1.2 การพัฒนาเกษตรกรในชุมชนให้เป็นนักสื่อสารท้องถิ่น: การฝึกอบรม

การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาเกษตรกรให้เป็นนักสื่อสารเน้นที่เกษตรกรที่มีบทบาทเป็นแกนนำและวิทยากรประจำศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ จำนวน 7 ท่าน โดยเริ่มจากให้เกษตรกรที่เข้าอบรมร่วมรับชมคลิปวิดีโอ ซึ่งเป็นการถ่ายทำระหว่างที่วิทยากรบรรยายให้ความรู้ในฐานย่อยแต่ละฐานหลังจากนั้นผู้วิจัยจะบรรยายสรุปเกี่ยวกับความรู้ด้านการสื่อสารก่อนที่จะให้ผู้เข้าร่วมอบรมร่วมกันวิเคราะห์คลิปวิดีโอในมิติของการสื่อสาร รวมทั้งร่วมกันวิเคราะห์ความรู้และทักษะการสื่อสารที่จำเป็น

ผลการวิเคราะห์พบว่า ความรู้และทักษะที่เกษตรกรควรมีในการเป็นวิทยากรในศูนย์เรียนรู้ ได้แก่ องค์ประกอบด้านการสื่อสาร (ผู้ส่งสาร-สาร-สื่อ และกิจกรรม-ผู้รับสาร) การคัดเลือกและออกแบบเนื้อหาในการนำเสนอ (message selection and design) การคัดเลือกความหมายให้เหมาะสมกับผู้รับสาร (meaning matching) ทักษะการใช้สื่อผสม (mix media) และการวิเคราะห์ผู้รับสาร (audience analysis) เป็นต้น

2. การพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ เพื่อให้เป็นพื้นที่สื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์เรียนรู้ พบว่า เกษตรกรแกนนำมีความรู้ด้านการเกษตรเป็นอย่างดี แต่สิ่งที่ยังขาดและรอการเติมเต็ม คือ ความรู้ด้านการสื่อสารที่จะพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ กิจกรรมการวิจัยขั้นตอนนี้จึงออกแบบให้นิสิตที่มีความรู้ด้านการสื่อสารเข้ามาช่วยออกแบบและพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์ นอกจากนี้ นิสิตยังสามารถเป็นตัวแทนของนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญของศูนย์เรียนรู้ฯ ดังนั้น นิสิตจึงสามารถช่วยเกษตรกรในการออกแบบสื่อและกิจกรรมทั้งในฐานะคนรุ่นใหม่และในฐานะผู้ที่มีความรู้ด้านการสื่อสารกิจกรรมหลัก ๆ เพื่อพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์ประกอบด้วย

2.1 กิจกรรมการประเมินสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ (pretest)

ก่อนการพัฒนาสื่อและกิจกรรม นิสิตต้องร่วมกันประเมินสภาพสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ก่อน โดยสวมบทบาทเป็นกลุ่มคนที่มาศึกษาดูงาน โดยมีเกษตรกรเป็นผู้ส่งสารในฐานะวิทยากรบรรยายในฐานะเรียนรู้ต่าง ๆ หลังจากนั้นจึงร่วมกันประเมินสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้โดยมีเกษตรกรแกนนำให้ข้อคิดเห็น

2.2 กิจกรรมการออกแบบและพัฒนาสื่อและกิจกรรมของนิสิต

ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของสามฝ่าย โดย (1) เกษตรกรจะมีบทบาทหลักในการให้ข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และสื่อที่มีความจำเป็นและต้องการใช้ (2) นิสิตมีบทบาทหน้าที่หลัก คือ การรับฟังข้อมูลพร้อมวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่สื่อสารได้ง่ายและเหมาะสมกับสื่อ (3) นักวิจัยเป็นผู้จัดทำกระบวนการให้ทั้งสองฝ่ายได้มีการพูดคุย ปรึกษาหารือร่วมกันสร้างกิจกรรมให้ทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมในการออกแบบ

สื่อและกิจกรรม เมื่อนิสิตได้นำเสนอรูปแบบสื่อและกิจกรรมรวมทั้งเนื้อหาที่จะบรรจุในสื่อในศูนย์เรียนรู้ให้แก่กลุ่มเกษตรกร รวมทั้งรับฟังข้อเสนอแนะจากกลุ่มเกษตรกร นิสิตนำโจทย์นั้นกลับมาพัฒนาเป็นชิ้นงานที่สมบูรณ์ภายใต้การดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้วิจัยและนำไปติดตั้งในศูนย์เรียนรู้

2.3 การประเมินผลสื่อและกิจกรรม (Post - test)

ผู้วิจัยดำเนินการประเมินผลสื่อและกิจกรรมในวันจัดเวทีคืนข้อมูลและเปิดศูนย์เรียนรู้ โดยประเมินภาพรวมด้านการสื่อสารของศูนย์ทั้งทักษะการสื่อสารของเกษตรกรรวมถึงสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ที่ได้พัฒนาขึ้นมาใหม่ด้วย

3. การขยายองค์ความรู้เรื่องเกษตรชีวภาพไปสู่เยาวชนในท้องถิ่นผ่านการผลิตสื่อ

ผู้วิจัยได้จัดให้มีกิจกรรม “ค่ายเยาวชนอบรมเรื่องการผลิตสื่อและการเกษตรชีวภาพ” ให้แก่เยาวชนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-5 จำนวน 41 คนจากโรงเรียนวัดยายดาซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน นักเรียนส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานของเกษตรกรในพื้นที่ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่ศูนย์การเรียนรู้เกษตรชีวภาพจะอบรมให้มีความรู้ มีทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรชีวภาพ และสร้างการมีส่วนร่วมกับเยาวชนในการเข้ามาทดลองผลิตสื่อภายในศูนย์การเรียนรู้เกษตรชีวภาพแห่งนี้

จากการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยพบว่า การขยายองค์ความรู้เรื่องเกษตรชีวภาพไปสู่เยาวชนในท้องถิ่นเพื่อสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ในชุมชน นอกจากการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ เรายังสร้างสื่อบุคคลที่เป็นนักสื่อสารการเกษตรรุ่นใหม่ เพราะการให้ความรู้เรื่องการเกษตรชีวภาพผ่านการผลิตสื่อ เป็นการเพิ่มสมรรถนะด้านการสื่อสาร (communication competency) โดยเพิ่มทักษะกระบวนการจัดการข่าวสารข้อมูลให้แก่กลุ่มเยาวชนที่ต้องมีทั้งการสื่อสารเข้าและการสื่อสารออก

การสื่อสารเข้าสำหรับกลุ่มเยาวชนได้มาจากการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ความรู้ทั้งเรื่องการเกษตรชีวภาพและการทำ infographic จากวิทยากรที่เป็นเกษตรกรและวิทยากรที่มีความรู้เรื่อง infographic โดยการสื่อสารเข้าข้ามทั้งเชิงตั้งรับและเชิงรุก ถึงแม้ว่าในการจัดอบรมเป็นการสื่อสารเข้าในลักษณะตั้งรับ แต่ก็ยังเป็นขั้นตอนแรกของการติดตั้งทักษะการจัดการข่าวสารข้อมูลให้แก่กลุ่มเยาวชน (information management) เพราะวิธีการสื่อสารเข้า นอกจากกลยุทธ์การตั้งรับในลักษณะที่เป็นการจัดค่ายอบรมให้แก่เด็ก แต่ก็สามารถพัฒนาไปเป็นกลยุทธ์เชิงรุกได้แก่ การออกไปแสวงหาแหล่งข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรชีวภาพ หรือ การมีปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ข้อมูลข่าวสารซึ่งเป็นข้อมูลข่าวสารที่เกิดจากประสบการณ์โดยตรงที่เกิดจากการทบทวนขบคิด หรือการลงมือทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การทดลองปฏิบัติเรียนรู้ด้วยตนเอง การรวมกลุ่มทำกิจกรรมแล้วสรุปบทเรียน เป็นต้น ในขณะที่การสื่อสารขาออกก็สามารถทำได้ในหลากหลายรูปแบบ อาจจะเป็นการนำข้อมูลไปถ่ายทอดแก่สมาชิกในครอบครัวในลักษณะที่เป็นการพูด (oral form) นอกเหนือจากการสื่อสารขาออกในลักษณะของการถ่ายทอดในรูปแบบ infographic ที่ได้รับการอบรมไปทั้งนี้ สื่อบุคคลที่จะมีประสิทธิภาพนั้น ควรจะต้องมีการสื่อสารเข้าที่มากกว่าหรืออย่างน้อยก็พอ ๆ กับการสื่อสารขาออก ทั้งนี้เพราะการสื่อสารเข้าเป็นหลักประกันเบื้องต้นของความสำเร็จของการสื่อสารขาออก (Kaewthep, 2008)

4. การจัดเวทีคืนข้อมูลและการเปิดศูนย์เรียนรู้

กิจกรรมสุดท้าย คือ การเปิดศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ ซึ่งในวันดังกล่าว ผู้วิจัยดำเนินกิจกรรมพร้อมกัน 3 กิจกรรม ได้แก่ (4.1) การเปิดศูนย์เรียนรู้เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียได้รับรู้ รับทราบและเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของศูนย์เรียนรู้ฯ (4.2) การจัดเวทีคืนข้อมูลเพื่อให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียได้รับรู้ รับทราบถึง

การดำเนินกิจกรรมในโครงการวิจัยและผลที่เกิดขึ้น และ (4.3) การประเมินผลสื่อและกิจกรรมภายหลังจากผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมพัฒนาทักษะการสื่อสารของเกษตรกรและพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้แล้ว (post-test)

ผู้วิจัยคืนข้อมูลโดยการนำเสนอกระบวนการพัฒนาระบบการสื่อสารของศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ ที่เป็นการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยที่เคยได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. และการคืนข้อมูลโดยการให้กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียได้ชมผลงานที่เป็นสื่อต่าง ๆ อันเป็นผลผลิตจากกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

อภิปรายผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาระบบการสื่อสารของศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ ต.ตะพง อ.เมือง จ.ระยอง ผู้วิจัยร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ผลการวิจัยซึ่งสามารถสรุปและอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. แนวทางการพัฒนาทักษะการสื่อสารให้แก่กลุ่มเกษตรกรให้เป็นนักสื่อสารท้องถิ่นที่สามารถนำเสนอเรื่องการทำเกษตรชีวภาพ

การพัฒนาทักษะการสื่อสารให้แก่เกษตรกรแกนนำที่เป็นวิทยากรในศูนย์ จะให้ความสำคัญตั้งแต่การคัดเลือกเกษตรกรที่จะมาเป็นวิทยากรที่จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ให้การรับรอง (endoser) ให้แก่การทำเกษตรแบบชีวภาพ ต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์โดยตรงและมีความมั่นใจในประโยชน์ที่ได้รับจากการทำการเกษตรชีวภาพ จนมาถึงขั้นที่จะเป็นผู้ส่งสารในระดับใช้ดีแล้วบอกต่อ (advocacy) ซึ่งคุณสมบัตินี้เป็นคุณสมบัติเบื้องต้นที่จำเป็น (necessary factor) ของการคัดเลือกเกษตรกร เมื่อผ่านคุณสมบัติเบื้องต้นจึงจะนำมาพัฒนาเป็น “เกษตรกรวิทยากร” ที่จะต้องเพิ่มเติมทักษะการสื่อสารโดยใช้กลยุทธ์ ต่อไปนี้

1.1 กลยุทธ์ “การศึกษาดูงาน” เป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สามารถพัฒนาทักษะการสื่อสารภายในระยะเวลาอันสั้น หากแต่ต้องเป็นการศึกษาดูงานที่ผ่าน

กระบวนการวางแผน (by plan) และภายหลังจากการไปศึกษาดูงานต้องมีการมาประชุมร่วมกันสรุปผลในสิ่งที่ได้เรียนรู้และแนวทางการนำไปปรับประยุกต์ใช้

1.2 กลยุทธ์ “ภาพสะท้อน” (reflection) ซึ่งมี 2 รูปแบบ คือ เกษตรกรให้ภาพสะท้อนในกลุ่มกันเอง ซึ่งอาจจะทำภายหลังจากที่มีการศึกษาดูงานแล้ว ก็จัดให้มีการประชุมแล้วช่วยกันประเมินจุดเด่น จุดด้อยด้านการสื่อสาร เป็นการจัดการความรู้ (KM-Knowledge management) ที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนสามารถนำไปสู่การพัฒนาทักษะการสื่อสารได้ ส่วนอีกแบบ คือ ให้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนภายนอกที่มาศึกษาดูงานช่วยสะท้อนทักษะการสื่อสารในการทำหน้าที่เป็นวิทยากร และอาจจะนำเอาเสียงสะท้อนนั้นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินทักษะการสื่อสารในกลุ่มเกษตรกรด้วยกันเองก็ได้

1.3 กลยุทธ์ กระจายอำนาจ (decentralization) โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม การสื่อสารที่เคยเป็นแนวดิ่ง (vertical) แบบจากบนลงล่างก็เป็นการสื่อสารในแนวราบ (horizontal) มากขึ้น จากการสื่อสารที่เน้นการรวมศูนย์ที่ผู้ใดผู้หนึ่งปรับเป็นการสื่อสารที่กระจายอำนาจให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสาร/ศูนย์รูปแบบการสื่อสารที่กระจายอำนาจเป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มีการวิเคราะห์กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียของศูนย์ว่าเกี่ยวข้องกับใครบ้าง และต้องเชิญกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วม ทั้งนี้จะมองแต่ภาพรวมไม่ได้ ต้องพิจารณาไปถึงการดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้ง ที่จะต้องคำนึงถึงกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียว่าในแต่ละกิจกรรมจะเชิญใครเข้ามาร่วม ทำไม่ต้องเชิญมาเข้าร่วม เมื่อมาเข้าร่วมในกิจกรรมจะเข้าร่วมกิจกรรมในบทบาทอะไร

1.4 กลยุทธ์สมรรถนะการสื่อสารแบบหลายระดับ (multi-level of communication competency) เป็นการขยายการสื่อสารจากระดับปัจเจกเป็นการสื่อสารระดับกลุ่มเพราะการสื่อสาร

ในศูนย์เรียนรู้ไม่สามารถพัฒนาทักษะการสื่อสารในระดับปัจเจกได้ หากแต่ต้องเป็นการสื่อสารในระดับกลุ่มหรือทีม ที่ผู้ส่งสารมีหลายคน เป็นทีมและสมาชิกในทีมทุกคนต้องทำงานร่วมกัน เรียงร้อยกันในแต่ละฐานเรียนรู้ เพื่อให้สามารถส่งมอบความรู้ (knowledge delivery) ไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และต้องสื่อสารแบบ “พูดไปในทิศทางเดียวกัน” (single voice message)

2. แนวทางการพัฒนาสื่อและกิจกรรมรวมทั้งการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพให้เป็นพื้นที่สื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

เนื่องด้วยเนื้อหาด้านเกษตรมีทั้งแนวคิดและแนวทางปฏิบัติ ดังนั้น การใช้สื่อและกิจกรรมที่มีอยู่เดิม คือ การใช้สื่อที่เน้นสื่อบุคคล การสื่อสารจึงเป็นรูปแบบวาจา (oral form) ดังนั้น แนวทางการพัฒนาสื่อและกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารจึงควรมีกลยุทธ์ ดังนี้

2.1 การเพิ่มการสื่อสารในรูปแบบลายลักษณ์อักษร (written form) จากเดิมที่จะเน้นการใช้สื่อบุคคลที่สื่อสารด้วยวาจา ซึ่งมีข้อดี คือ ยืดหยุ่น และหากวิทยากรที่เป็นสื่อบุคคลมีความสามารถในการสื่อสารก็จะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ แต่หากเกษตรกรที่เป็นสื่อบุคคลยังมีทักษะ ความสามารถในการสื่อสารน้อย ประสิทธิภาพในการสื่อสารก็จะน้อยตามไปด้วย นอกจากนี้ การที่เน้นให้ความสำคัญกับการเผยแพร่ผ่านสื่อบุคคล ก็จะไม่เอื้อต่อผู้ที่มาเยี่ยมชมที่จะเรียนรู้ข้อมูลด้วยตนเอง เพราะข้อมูลต่างๆ อยู่ในตัวบุคคล ดังนั้น การเพิ่มการสื่อสารด้วยรูปแบบลายลักษณ์อักษร เช่น การทำป้ายไวนิลให้ข้อมูล การทำโปสเตอร์ หรือแผ่นพับ ก็จะเป็นสื่อที่ช่วยเกษตรกรในการสื่อสารได้น่าสนใจและดึงดูดใจมากขึ้น รวมทั้งเอื้อสำหรับผู้มาศึกษาเยี่ยมชมที่จะสามารถศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองได้

2.2 การเน้นให้ความสำคัญกับสื่อสถิติเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเนื้อหาด้านการเกษตรมีทั้งด้านแนวคิดและด้านแนวทางการปฏิบัติ ดังนั้น การที่จะทำให้

ผู้ที่มาศึกษาเรียนรู้เข้าใจเนื้อหาในส่วนปฏิบัติจึงต้องมีการสื่อสารแบบสาธิต เช่น การทำน้ำหมัก การขยายพันธุ์พืช การแปรรูปอาหาร การผลิตของใช้ในครัวเรือน เป็นต้น การสื่อสารแบบสาธิตเหมาะกับศูนย์เรียนรู้เพราะสื่อสารเป็นสื่อที่สามารถให้ข้อมูลแบบ “การลงมือทำ” (instruction) ได้ดีเป็นสื่อที่ผนวกกับสื่อบุคคลและสื่อเฉพาะกิจได้ ทำให้ผู้มาเยี่ยมชมเห็นกระบวนการเป็นการสื่อสารสองทางที่เน้นการพูดคุย สนทนา ทำให้สามารถซักถามในข้อสงสัยเพิ่มเติม และจะทำให้ผู้มาเยี่ยมชมมองเห็นจุดร่วมและจุดต่าง เพื่อประโยชน์ในการนำเอาสิ่งที่สาธิตไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับตนเองได้ (Kaewthep, 2006)

2.3 กระบวนการออกแบบและผลิตสื่อในลักษณะสัมพันธบท (intertextuality) ในกระบวนการจะเริ่มจากการให้เกษตรกรให้ข้อมูลต่างๆ ในศูนย์เรียนรู้เพื่อนำมาออกแบบและผลิตสื่อโดย นพพร ประชากุล (Kaewthep, 2010) เป็นผู้เรียกตัวบทแรกว่า “ตัวบทต้นทาง” และเรียกตัวบทที่ถูกสร้างมาจากตัวบทแรกว่า “ตัวบทปลายทาง” ซึ่งตัวบทต้นทางจะอยู่ในรูปของวจนภาษาผ่านทางรูปแบบการพูดที่จะมีรายละเอียดเนื้อหาหมัก มีความยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับบริบท แต่เมื่อนำข้อมูลจากรูปแบบการพูดให้มาอยู่ในรูปแบบของลายลักษณ์อักษรไม่ว่าจะเป็นป้ายไว้นิลหรือภาพอินโฟกราฟฟิก สิ่งที่เกิดขึ้นจะมีหลายแบบ ดังนี้ (1) การขยายความหรือ extension เช่น การทำป้ายแนะนำพืชผักและผลไม้ และประโยชน์ของพืชผักผลไม้แต่ละชนิด (2) การตัดทอนหรือ reduction เช่น รายละเอียด คุณลักษณะหรือขั้นตอนการทำน้ำหมักชีวภาพ (3) การดัดแปลง (modification) โดยใช้สัญลักษณ์เป็นตัวสื่อความหมาย เช่น ป้ายแนะนำฐานเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่นำเสนอภาพจำลองว่าฐานดังกล่าวมีทั้งโคก หนอง นา เป็นต้น ทั้งนี้ ในกระบวนการว่าควรขยายสิ่งใด ตัดทอนสิ่งใดหรือดัดแปลงสิ่งใดต้องเกิดจากกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม โดยต้องให้เกษตรกรมีส่วนร่วมตามหลักการสิทธิ

ของชุมชน เพราะเกษตรกรในชุมชนคือผู้ที่มีส่วนได้เสียโดยตรงจากการแปลงสาร/แปลงสื่อในครั้งนี้

3. แนวทางในการสร้าง “เกษตรกร” รุ่นใหม่ (new sender)

เนื่องจากเกษตรกรที่ทำเกษตรแบบชีวภาพมีจำนวนน้อย และยังคงกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มเล็ก ๆ จึงทำให้ผู้ส่งสารด้านการเกษตรชีวภาพมีจำนวนน้อยไปด้วย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องขยายไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรรายอื่น ๆ ในชุมชน กลยุทธ์ในการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อที่จะเป็นการขยายผลการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ ได้แก่

3.1 การสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่จากเยาวชนในท้องถิ่น

การขยายผลเรื่องเกษตรชีวภาพอีกกลยุทธ์หนึ่ง คือ การสื่อสารผ่านระบบโรงเรียนและผ่านเยาวชน ซึ่งเป็นลูกหลานของเกษตรกรในชุมชน หากจะมองตามแนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่คำนึงว่าทุกคนในชุมชนควรจะต้องมีโอกาสในการมีส่วนร่วมหรือมีโอกาสในการเข้าถึงสื่อ (accessibility) หากมองว่าศูนย์เรียนรู้เป็นพื้นที่สื่อสารพื้นที่หนึ่ง กลุ่มเป้าหมายที่คนส่วนใหญ่มักจะมองข้าม คือ กลุ่มเยาวชน โดยเฉพาะหากเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกษตรด้วยแล้ว เยาวชนยังเป็นกลุ่มที่จะถูกละเลยได้ง่าย ๆ ทั้ง ๆ ที่เรื่องการเกษตรเป็นเรื่องเกี่ยวกับปากท้องของคนทุกเพศ ทุกวัย และหากการทำการเกษตรทางเลือกมีลักษณะกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มคนจำนวนน้อย ก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของการทำการเกษตรแบบชีวภาพ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อศูนย์เรียนรู้ที่ต้องการที่จะเผยแพร่และขยายแนวคิดและแนวปฏิบัติเพื่อให้เพื่อนเกษตรกรในชุมชนเดียวกันปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

ในกระบวนการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่เป็นเยาวชนต้องเริ่มจากการสร้างความตระหนัก (awareness) ถึงทางเลือกในการทำการเกษตรที่มีใช้การทำการเกษตรแบบใช้สารเคมีเพียงอย่างเดียว ก่อนที่จะไปสู่ขั้นที่สองคือการให้ความรู้ (knowledge) ซึ่งความรู้ที่จำเป็น

ต้องมี คือความรู้ด้านเนื้อหาและความรู้ที่เป็นการปฏิบัติ
ขั้นที่สาม คือ ขั้นการสร้างทัศนคติ (attitude) เชิงบวก
ต่อการทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำการเกษตร
แบบชีวภาพที่เน้นการพึ่งตนเอง ขั้นที่สี่ คือ ขั้นทดลองทำ
(try) และขั้นที่ห้าคือ การทำเป็นประจำ (habit) ซึ่งในการ
จัดค่ายเยาวชนอบรมเรื่องการผลิตสื่อและการทำเกษตร
แบบชีวภาพ ทีมเกษตรกรแกนนำและนักวิจัยออกแบบ
กิจกรรมเพื่อที่จะให้เยาวชนในห้องถิ่นที่เป็นลูกหลาน
เกษตรกรในชุมชนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสี่ระดับ คือ
ขั้นความตระหนัก ความรู้ ทัศนคติและการทดลองทำ
ซึ่งจะส่งผลต่อการเลือกทำการเกษตรสืบต่อกันจากรุ่นสู่
รุ่นที่จะทำการเกษตรแบบชีวภาพมากขึ้น

3.2 การมองเยาวชนในฐานะ “สื่อบุคคล”

เยาวชนยังนับเป็น “สื่อบุคคล” ที่สำคัญที่จะ
นำข้อมูลเกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบชีวภาพที่เน้น
การพึ่งพาตนเองไปบอกต่อบุคคลในครอบครัว อย่างน้อย
บุคคลในครอบครัวย่อมเกิดความตระหนัก รับรู้
รับทราบถึงการมีอยู่ของศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ
ศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพก็จะเป็นแหล่งข้อมูลด้าน
การเกษตรชีวภาพที่สำคัญในชุมชนที่เปิดโอกาสให้คน
ในชุมชนที่สนใจในเรื่องการเกษตรชีวภาพก็สามารถ
เข้ามาศึกษาเรียนรู้ได้ หากพิจารณาเยาวชนในฐานะ
ที่เป็นสื่อบุคคลแล้ว คุณลักษณะหนึ่งที่เป็นข้อดีที่สำคัญ
ของการพัฒนาสื่อบุคคลที่เป็นเยาวชน คือ เยาวชน
จะเป็นได้ทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสารในการสื่อสารเกษตร
ชีวภาพ การไหลของข่าวสารมีแบบรอบทิศทาง คือ
ไหลจากเกษตรกรแกนนำไปสู่เยาวชน (จากบนลงล่าง) และ
การไหลในกลุ่มเยาวชนด้วยกันเอง (การไหลแนวนอน)
และการไหลข่าวสารการเกษตรจากเยาวชนไปสู่พ่อแม่
(จากล่างขึ้นบน) นอกจากนี้ เยาวชนยังเป็นสื่อบุคคล
ที่พัฒนาได้อย่างมีศักยภาพ และศักยภาพในฐานะมนุษย์
ก็ทำให้สามารถพัฒนาได้อย่างแทบไม่รู้จบ (Kaewthep,
2006)

4. แนวทางการประกอบสร้างและสื่อสาร
ความหมายที่หลากหลายของศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ

เกษตรกรจะสามารถประกอบสร้างและ
สื่อสารความหมายที่หลากหลายได้จะต้องมีทุนที่ดี
มีกระบวนการบริหารจัดการข้อมูล (information
management) มีสมรรถนะทางการสื่อสารสูง
(communication competency) ด้วยมีการสื่อสาร
ซ้ำเข้ามา จึงทำให้การสื่อสารซ้ำออกมามีมากจึงจะ
สามารถประกอบสร้างความหมายและจับคู่ความหมาย
(matching meaning) ให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายได้
ในกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาสมรรถนะทางการ
สื่อสารให้แก่กลุ่มเกษตรกรเป็นการเพิ่มการสื่อสารซ้ำเข้า
จึงทำให้ส่งผลต่อการสื่อสารซ้ำออกที่เกษตรกรแกนนำ
สามารถยกระดับความสามารถในการประกอบสร้างและ
สื่อสารความหมายที่หลากหลายของเกษตรชีวภาพได้
การดำรงอยู่ของศูนย์เรียนรู้ กลุ่มเกษตรกรต้องมีการ
ประกอบสร้างและสื่อสารความหมายที่หลากหลาย
เพื่อประโยชน์ในหลากหลายมิติ ความหมายของเกษตร
ชีวภาพและศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพจึงเป็นความหมาย
ที่ยืดหยุ่น (flexible) มีลักษณะเป็นบทเปิด (open text)
ที่ความหมายไม่ได้นิ่งตายตัว สามารถลื่นไหลไปได้
ตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

ในขณะเดียวกัน ความหมายของการทำเกษตร
ชีวภาพที่หลากหลายยังได้ผนวกรวม (inclusion)
เอาความหมายอื่น ๆ รวมไว้ที่ศูนย์นี้ด้วย เช่นการทำ
การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 การท่องเที่ยวเชิงเกษตร
การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์อาหารพื้นบ้าน การแปรรูป
อาหารและการพัฒนาอาชีพ

กลยุทธ์ในการประกอบสร้างความหมาย
ดังกล่าว คือ การพยายามรวมความหมายที่หลากหลาย
ไว้ที่ศูนย์เรียนรู้ ซึ่งกลยุทธ์นี้มีความสำคัญต่อการ
ดำรงอยู่ของศูนย์เรียนรู้โดยเฉพาะศูนย์เรียนรู้ที่ชุมชน

เป็นเจ้าของ ต้องมีลักษณะแบบบูรณาการ เป็นบทเปิด สามารถเปิดรับ หรือ เชื่อมต่อกับองค์กรหรือปัจจัยภายนอกที่มาสนับสนุนโดยอาศัยทุนความรู้ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคมและทุนวัฒนธรรม ไปแปลง/ต่อยอดไปได้ อย่างยั่งยืน

ในขณะเดียวกัน ศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ ก็ได้ถูกประกอบสร้างและสื่อสารความหมายในฐานะพื้นที่สาธารณะในชุมชนหรือพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม ที่ครบทั้งมิติการเมือง มิติเศรษฐกิจ มิติสังคมและมิติทางวัฒนธรรม เพราะศูนย์เรียนรู้ไม่ได้มีบทบาทตามความหมายโดยตรง คือ การส่งมอบความรู้ (knowledge delivery) หากแต่ยังส่งมอบประสบการณ์ อารมณ์ ความรู้สึก หัตถ์คิด ฯลฯ นอกจากนี้ ศูนย์เรียนรู้ยังเป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ ตัวตนและจุดยืนในการทำเกษตรชีวภาพ แสดงอัตลักษณ์และอำนาจของชุมชน

หากมองศูนย์เรียนรู้เป็นพื้นที่สื่อสารของชุมชนแล้ว การจะทำให้เป็นพื้นที่สื่อสารของชุมชนก็ต้องคำนึงถึงเรื่องการมีส่วนร่วม (participation) การเข้าถึง (accessibility) และการบริหารจัดการด้วยตนเอง (self - management) ตามแนวคิดของ Rennie (Kaewthep, 2008) บทบาทหน้าที่สำคัญของศูนย์เรียนรู้ในฐานะพื้นที่สื่อสารของชุมชน นั่นคือการเป็นเวที/ พื้นที่สาธารณะ (platform) สำหรับไม่ใช่เพียงแค่จะส่งมอบความรู้ (knowledge delivery) หากแต่ยังเป็นพื้นที่ในการแสดงทัศนะ แสดงตัวตน แสดงอารมณ์ความรู้สึก แสดงการกระทำของคนในชุมชน ศูนย์เรียนรู้ต้องขยายบทบาทมากกว่าแค่การทำหน้าที่ส่งต่อความรู้ถึงแม้ว่าจะเป็นความรู้ที่เกิดจากภายใน (indigenous knowledge) กลุ่มเป้าหมายอื่น หากแต่การดำเนินกิจกรรมของศูนย์ต้องคำนึงถึงปัจจัยสามประการดังที่กล่าวมา มิฉะนั้น แม้ว่าศูนย์เรียนรู้จะตั้งอยู่ในชุมชนแต่ก็อาจเรียกว่าเป็นพื้นที่สื่อสารของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ศูนย์เรียนรู้ชุมชนมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งการเรียนรู้ด้วยตนเอง (self-learning) และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (life - long learning) แต่ถึงแม้ว่าความรู้ต่าง ๆ ที่เผยแพร่เป็นความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน (indigenous knowledge) แต่การที่จะถ่ายทอดความรู้ (knowledge transfer) ไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่กว้างขวางขึ้น จนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อันจะทำให้เกิดการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ต่อไปไม่รู้จักจบ การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในกระบวนการดังกล่าว ดังนั้น หน่วยงานของรัฐควรต้องมีบทบาทในฐานะผู้สนับสนุน (facilitator) ในการที่จะพัฒนาสมรรถนะด้านการสื่อสารให้แก่ชุมชน ซึ่งในการพัฒนาสมรรถนะนั้น จะต้องคำนึงถึงกลยุทธ์การสื่อสารเข้า เช่น การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ การจัดอบรม การศึกษาดูงาน เพราะหากมีกลยุทธ์การสื่อสารเข้า ที่มีปริมาณและคุณภาพมากพอ กลยุทธ์การสื่อสารออกก็จะมีคุณภาพด้วยเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะส่งผลให้ศูนย์เรียนรู้สามารถมีบทบาททั้งในการถ่ายทอดความรู้และการมีบทบาทในฐานะที่เป็นพื้นที่สื่อสารที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน

2. ศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่ก่อตั้งและดำเนินการโดยคนในชุมชน ดังนั้น การบริหารจัดการของศูนย์จะต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่หลากหลายรูปแบบและหลากหลายขั้นตอน เช่น ชีวภาพ แผน ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ ขั้นตอนประเมินผล หรืออาจจะมีส่วนร่วมในการรับรู้ รับทราบข้อมูลต่าง ๆ ของศูนย์เรียนรู้ ทำให้ศูนย์เรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของชุมชนและชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์เรียนรู้ หากเป็นเช่นนั้น ชุมชนก็จะเกิดความรักและความหวงแหน ศูนย์เรียนรู้ซึ่งส่งผลต่อความยั่งยืนของศูนย์เรียนรู้

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยการพัฒนากระบวนการสื่อสารของศูนย์เรียนรู้เกษตรชีวภาพ ต.ตะพง อ.เมือง จ.ระยอง ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปี 2559

REFERENCES

- Intaratat, K. et al. (2004). **Communication model and strategy for participatory development between community and The Service and Technology Transfer Center.** Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai)
- Kaewthep, K. (2006). **Personal media and communication network.** Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai)
- Kaewthep, K. et al. (2008). **Knowledge management about community communication.** Bangkok: Phabpim.(in Thai)
- Kaewthep, K. (2010). **The new paradigm of communication studies.** Bangkok: Phabpim. (in Thai)
- Namuang, P. (2010). **The success of the bio-agriculturists group of Don Ping Dad T. BangKhunSaiA.** Master Program in Public Administration, The College of Local Government, KhonKaen University. (in Thai)
- Phokaew, M. et al. (2006). **The wisdom collecting project of bio-agriculture in T. Tapong A. Muang Rayong province.** Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai)